

Dekolonisatie en Koude Oorlog in Azië

H.W. van den Doel

Tijdens de oprichting van de Kominform in 1947 verdeelde Andrei Zhdanov, die namens de Russische Communistische Partij de betrekkingen met buitenlandse zusterpartijen onderhield, voor het overzicht de wereld in twee onverzoenlijke kampen, een door de Verenigde Staten geleid 'anti-imperialistisch en democratisch' kamp en het door de Sovjet Unie aangevoerd 'anti-imperialistisch en anti-democratisch' kamp. Zhdanovs gedachte werd door E.M. Zhukov in een artikel in *Bol'shevik* voor de koloniale wereld nader uitgewerkt. Zijn boodschap luidde simpelweg dat alle nationalistische bewegingen in Azië geen andere keus hadden dan zich bij de Sovjet Unie aan te sluiten.¹ Ook voor Stalin was het in 1949 duidelijk. Tegen een delegatie uit China erkende hij volmondig het belang van de Chinese revolutie en verklaarde hij te hopen dat na China ook India, Burma, Indonesië en de Filippijnen zich bij de communistische wereldrevolutie zouden aansluiten.²

Twee onverzoenlijke kampen, waarbij de koloniale wereld werd uitgenodigd zich aan de zijde van de communistische wereldrevolutie te scharen. In ieder geval leken er na de Tweede Wereldoorlog twee nieuwe 'imperia' te ontstaan, de één geleid door de Verenigde Staten en de ander door de Sovjet Unie. Deze nieuwe wereldorde kon op de politieke wereldkaart van 1945 echter nog niet worden teruggevonden. Net zoals vóór de oorlog was vrijwel geheel Afrika en een belangrijk deel van Azië in handen van een paar Europese koloniale mogendheden. Dat in deze koloniale wereld veranderingen op til waren, kon een goede waarnemer echter reeds vermoeden. Zo had Groot-

¹ Yano Turo, 'Who set the stage for the Cold War in South East Asia', in Yonosuke Nagai en Iriye (red.), *The origins of the Cold War in Asia*, 321-337, aldaar 333-334; George McT. Kahin, 'The United States and the anticolonial revolutions', in: ibidem 338-361, aldaar 343-344.

² John Lewis Gaddis, *We Now Know. Rethinking Cold War History* (Oxford 1997) 152.

Brittannië in 1942 het *Indian National Congress* in ruil voor actieve steun tegen Japan aangeboden Brits-Indië na de oorlog de dominionstatus te geven of de volledige onafhankelijkheid te verlenen. Het aanbod was weliswaar onder Amerikaanse druk gedaan, maar had de onafhankelijkheid van India na de oorlog onvermijdelijk gemaakt.³ Dat de *wind of change* werkelijk door Azië waaide, bleek wel in augustus 1945 toen achtereenvolgens Soekarno en Hatta de Republiek Indonesië en Ho Chi Minh de Democratische Republiek Vietnam uitriepen. Het proces dat bekend zou worden onder de term 'dekolonisatie' was begonnen. Het zou de wereld een geheel ander aanzien geven, zonder omvangrijke koloniale rijken en zonder Europese grote mogendheden. De vraag is nu in hoeverre het dekolonisatieproces in Azië werd beïnvloed door het andere verschijnsel dat de wereld na 1945 in haar greep zou houden: het conflict tussen de Verenigde Staten en de Sovjet Unie, beter bekend onder de term 'Koude Oorlog'? Was met andere woorden de dekolonisatie van de Europese koloniale rijken in Azië een autonoom proces waarin nationalistische bewegingen de onafhankelijkheid verwierven en de Europese machten het onderspit dolven of werden de ontwikkelingen beheerst, of op zijn minst beïnvloed door de Koude Oorlog?

De Tweede Wereldoorlog en de toekomst van de koloniale rijken

Onmiddellijk na de Tweede Wereldoorlog hoopten vele nationalisten in Azië voor hun strijd tegen de koloniale overheersers op steun van het machtigste land ter wereld: de Verenigde Staten. Toen op 2 september 1945 Ho Chi Minh in Hanoi ten overstaan van zo'n 500.000 toegestroomde aanhangers de Democratische Republiek Vietnam uitriep, deed hij dat zeer bewust met dezelfde woorden als waarin de Amerikaanse onafhankelijkheidsverklaring was opgesteld. Terwijl Ho Chi Minh sprak, vlogen - geheel toevallig - enkele

³ Judith M. Brown, *Modern India. The origins of an Asian democracy* (Delhi 1984) 317-318; John Darwin, *Britain and decolonisation. The retreat from empire in the post-war world* (Basingstoke [etc.] 1988) 86-91.

Amerikaanse P-38 vliegtuigen laag over de menigte. Voor de aanwezigen leek het alsof de Verenigde Staten met haar luchtmacht de jonge staat reeds een welgemeende groet bracht. Deze indruk werd alleen nog maar versterkt door een andere spreker, Vo Nguyen Giap, die de Verenigde Staten een 'goede vriend' noemde en een 'democratisch land zonder territoriale ambities'. Met de Verenigde Staten als overwinnaar van de Tweede Wereldoorlog moest het met de Democratische Republiek Vietnam wel goed komen.⁴

Ho Chi Minh en andere Aziatische nationalistten baseerden hun hoop op het reeds lang door de Amerikanen beleden anti-imperialisme, dat gedurende de oorlog leek te zijn bevestigd in het *Atlantic Charter*. In deze verklaring hadden de Amerikaanse president Franklin Roosevelt en de Britse premier Winston Churchill verklaard dat 'the right of all people to choose the form of government under which they will live' gerespecteerd diende te worden. *Secretary of state* Cordell Hull voegde hier in november 1942 voor alle duidelijkheid aan toe dat de Amerikaanse regering voorstander was van de gedachte dat 'all dependent peoples at the earliest date practicable' de zelfstandigheid moest worden gegeven, net zoals de Verenigde Staten hun kolonie de Filippijnen reeds in 1934 in het vooruitzicht hadden gesteld. 'Our course in dealing with the Phillippines situation in this respect, as in all other important respects, offers', aldus Cordell Hull, 'a perfect example of how a nation should treat a colony or a dependency in cooperating with it in all essential respects calculated to assist it in making all necessary preparation for freedom'.⁵ Dergelijke uitlatingen leken niets aan duidelijkheid te wensen over te laten. Bij dit alles was Roosevelt vooral kritisch over het Franse koloniale bestuur. Hij gruwde bij de gedachte dat Indochina na de oorlog weer onder Frans bestuur zou komen. 'France has milked it for hundred years. The people

⁴ Mark Bradley, 'Making revolutionary nationalism: Vietnam, America and the August Revolution of 1945', *Itinerario. European Journal of Overseas History* 23 (1999) I, 23-51, aldaar 23-24.

⁵ H.W. van den Doel, P.C. Emmer en H.Ph. Vogel, *Nederland en de nieuwe wereld* (Utrecht 1992) 284-285.

of Indo-China are entitled to something better than that'. Toch was het Amerikaanse anti-kolonialisme niet absoluut. Binnen de Amerikaanse regering dacht namelijk vrijwel niemand eraan de Europese koloniën in Azië onmiddellijk de onafhankelijkheid te verlenen. Hadden de Amerikanen er immers ook niet vijftig jaar over gedaan om de Filippijnen hierop voor te bereiden? 'For a time at least there are many minor children among the peoples of the world who need trustees', wist ook Roosevelt, die er daarom aan dacht Frans Indochina onder internationaal bestuur (*'trusteeship'*) te plaatsen.

De Tweede Wereldoorlog had voor de koloniale wereld overigens meer gevolgen. Zo had de Japanse bezetting van Zuidoost-Azië de funderingen van het koloniale systeem grondig aangetast. Vooral de val van Singapore in 1942 had het Britse prestige onherstelbaar beschadigd, hetgeen ook gevolgen had voor de positie van het koloniale bestuur in India. Hier zagen de Britten zich gedwongen aan het *Indian National Congress* het aanbod te doen het land na de oorlog de dominionstatus te geven of de volledige onafhankelijkheid te verlenen, hetgeen de onafhankelijkheid van India na de oorlog onvermijdelijk maakte.⁶ Elders in Azië verging het de Britten niet veel beter. Het Japanse leger verdreef hen uit Hong Kong, Malakka, Borneo en Birma, waarbij in het laatste geval de Japanners steun kregen van een *Burmese Independence Army* onder leiding van de radicale nationalist Aung San, die op deze wijze hoopte Birma zelfstandig te kunnen maken. De Japanners zouden dan ook meer last dan plezier van hun Birmese 'bondgenoten' ondervinden en ten einde deze radicale groepering de wind uit de zeilen te nemen, verleende zij het land op 1 augustus 1943 inderdaad een soort van onafhankelijkheid, maar dan onder de bezadigde nationalist Ba Maw. Een gelijksoortige concessie deden de Japanners op de Filippijnen, waar zij zich gesteld zagen tegen een Anti-Japans Volksleger, de *Hukbong Bayan Laban sa Hapon*, kortweg *Hukbalahap*, dat een effectieve guerrillastrijd begonnen was en daarbij veel meer wenste te bereiken dan slechts het verdrijven van de bezetters. Zij cultiveerde ook de reeds bestaande onvrede onder vele boeren over de macht van de oligarchie der

⁶ Brown, *Modern India*, 317-318; Darwin, *Britain and decolonisation*, 86-91.

grootgrondbezitters en streefde naar een algehele sociale revolutie, die de Filippijnse maatschappij grondig moest hervormen. Door deze archipel op 15 oktober 1943 'onafhankelijk' te verklaren en een marionettenregering te installeren onder leiding van een vertegenwoordiger van de leidende elite, José Laurel, hoopten de Japanners hun greep op het gebied te vergroten. Tevergeefs, zoals zou blijken.⁷

Het Franse koloniale bestuur in Indochina wist zich ondertussen te handhaven omdat gouverneur-generaal Jean Decoux in 1940 de zijde had gekozen van de met Duitsland samenwerkende Vichy-regering. Wel moesten de Fransen de stationering toestaan van zo'n 25.000 Japanse militairen, die tegen het einde van de oorlog, op 9 maart 1945, met een snelle actie een einde zouden maken aan het Franse régime. De Franse troepen in Indochina werden in slechts 48 uur uitgeschakeld - een ernstige slag voor het Franse prestige. Cambodja, Laos en 'Annam-Tonkin' kregen hierna onder hun respectievelijke vorsten de 'onafhankelijkheid', het laatste gebied onder keizer Bao Dai. Dit alles was echter niet voldoende om het reeds bestaande verzet tegen de overheersing van vreemden de kop in te drukken. Dit verzet kwam vooral van de zijde van de in 1941 opgerichte Liga voor de Onafhankelijkheid van Vietnam, de *Viet Nam Doc Lap Dong Minh Hoi*, kortweg *Vietminh*, die werd geleid door Ho Chi Minh en zich in het noorden van het land had genesteld. Zoals nog zou blijken, had de Vietminh geheel andere plannen met het land dan de Japanners en de nu uitgeschakelde Fransen.⁸

⁷ Theodore Friend, *Between two empires. The ordeal of the Philippines, 1929-1946* (New Haven en Londen 1965) 211-245; Gary R. Hess, *The United States' emergence as a Southeast Asian power, 1940-1950* (New York 1987) 224-228. Zie voor de *Hukbalahap*: Benedict J. Kerkvliet, *The Huk rebellion. A study of peasant revolt in the Philippines* (Berkeley 1977) passim.

⁸ David G. Marr, 'World War II and the Vietnamese revolution', in: Alfred W. McCoy (red.), *Southeast Asia under Japanese occupation* (New Haven, 1980) 125-158, aldaar 136-147; Dieter Brötzel, 'Indochina (Vietnam) between national independence and colonial continuity, 1940-1954', in: Gerhard Krebs en Christian Oberlaender (red.), *1945 in Europe and Asia. Reconsidering the end of World War II and the change of the*

Had het prestige van de Britten en de Fransen ernstig onder het Japanse oorlogsgeweld geleden, hetzelfde kon gezegd worden van de Nederlanders in Indië. Vooral de snelheid waarmee de Nederlandse strijdkrachten in Indië door de Japanners waren verslagen, had veel Indonesiërs de ogen geopend voor de relatieve zwakte van de Nederlandse koloniale macht. Hierbij was Nederland door de Duitse bezetting in een nog moeilijker positie verzeild geraakt dan de Britten. Desondanks maakte de Nederlandse regering in ballingschap zich aanvankelijk weinig zorgen over de internationale ontwikkelingen. Zo deed minister-president Gerbrandy het *Atlantic Charter* aanvankelijk af als een ‘slap stuk’ waar voor Nederland weinig in stond wat van belang was. Vanuit de Verenigde Staten zouden echter steeds meer voor de Nederlandse koloniale toekomst verontrustende geluiden komen. De Nederlandse ambassadeur in Washington, A. Loudon, probeerde daarom in juni 1942 de Nederlandse regering ertoe te verleiden een gebaar te maken om de Amerikaanse publieke opinie gunstig te stemmen. Wilden de belangen van Nederland geen onherstelbare schade lijden, dan was volgens Loudon ‘een positieve formulering’ nodig van ‘de wijze waarop de verhoudingen van het moederland tot de overzeese gebiedsdelen en de inwendige staatsregeling dier gebiedsdelen’ na de oorlog zouden worden geregeld.⁹ Het leidde uiteindelijk tot de door koningin Wilhelmina uitgesproken ‘7 december-toespraak’. Hierin stond vooral dat ‘geen politieke eenheid en verbondenheid op den duur kunnen blijven bestaan, die niet gedragen worden door de vrijwillige aanvaarding en de trouw van de overgrote meerderheid der burgerij’. Veel concrete toezeggingen werden echter niet gedaan, ook omdat pas na de oorlog eventuele besluiten op een Rijksconferentie zouden moeten worden voorbereid; ‘vernieuwing’ was weliswaar nodig, maar het was niet juist en ook niet mogelijk ‘daarvan nu reeds den vorm te willen bepalen’.¹⁰

world order (München 1997) 307-368, aldaar, 311-319; Pierre Brocheux en Daniel Hémery, *Indochine. La colonisation ambiguë 1858-1954* (Parijs 1995) 324-339.

⁹ Cees Fasseur, *De weg naar het paradijs. En andere Indische geschiedenissen* (Amsterdam 1995) 220-222.

¹⁰ *Ibidem*, 224-231.

Ondertussen had de Japanse bezettingspolitiek op Java meer gevolgen dan louter het teloorgaan van het Nederlandse prestige. Zo werd de positie van de nationalistten versterkt en belangrijke delen van de massa van de bevolking gemobiliseerd in organisaties als de Keibodan en de Seinendan. Zeer belangrijk was verder de opkomst van een politiek geïnteresseerde Indonesische jeugd, die zich organiseerde en zich ook steeds zelfbewuster ging opstellen. De pemoeda's werden daarmee aan het einde van de oorlog een groepering waar in toenemende mate rekening mee moest worden gehouden - ook door de Indonesische nationalistische leiders.¹¹

De Tweede Wereldoorlog had in Azië dus de opkomst te zien gegeven van een nieuwe supermacht, de Verenigde Staten, die enerzijds in principe sympathiek stond tegenover de wensen van de nationalistische bewegingen in het gebied, maar anderzijds niet zover wilde gaan de Europese koloniën in Azië onmiddellijk zelfstandig te laten worden. De Tweede Wereldoorlog had voor de Europese koloniale mogendheden in Azië echter meer gevolgen gehad. Zo was hun prestige en macht, vooral door de snelle manier waarop Japan hen had verslagen, onherstelbaar beschadigd. Het bracht hen ertoe voor de naoorlogse periode allerlei toezeggingen te doen en verwachtingen te wekken. De Japanse bezetting van Zuidoost-Azië had daarbij niet alleen nationalistische bewegingen nieuwe kansen en een groter zelfvertrouwen gegeven, maar ook gezorgd voor sociaal-economische ontredde en ontwrichting die gewapend verzet in de hand werkte, verzet dat zich tegen iedere vorm van vreemde heerschappij richtte. Zo gaf de Tweede Wereldoorlog de koloniale wereld in Azië een fundamenteel ander aanzien. Niet vergeten mag echter worden dat de reeds ver vóór de oorlog begonnen maatschappelijke modernisering in de verschillende koloniën, het voortbestaan van een traditionele koloniale staat al in toenemende mate onmogelijk had gemaakt. In die zin was de Tweede

¹¹ Zie ook: George McTurnan Kahin, *Nationalism and revolution in Indonesia* (Ithaca 1952) 131-133.

Wereldoorlog slechts een katalysator, geen oorzaak van de gebeurtenissen die zouden volgen.

De Vietnamese en Indonesische Revoluties

Voor de Verenigde Staten waren de gebeurtenissen onmiddellijk na de oorlog in Indochina even verrassend als voor veel andere waarnemers. Het gebied was tijdens de conferentie van Potsdam onder de verantwoordelijkheid gebracht van China en Groot-Brittannië, zodat de Amerikanen slechts konden toekijken hoe Ho Chi Minh zijn positie in Tonkin consolideerde, terwijl op 13 september 1945 de Britse *Major General* Douglas D. Gracey met enkele Brits-Indische troepen in Saigon arriveerde om samen met enkele Franse troepen onder leiding van generaal Leclerc langzaam maar zeker het Franse gezag in het zuiden van Indochina te gaan herstellen.¹²

Veel informatie over het gebied hadden de Amerikanen niet. Ho Chi Minh en de Vietminh kenden ze pas sedert 1942. Vanaf dat moment hadden er contacten bestaan tussen leden van het *Office of Strategic Services* (OSS) en de leiding van de Vietminh met de bedoeling informatie te verkrijgen over Japanse troepenbewegingen in Indochina en neergeschoten Amerikaanse piloten te redden. In juli 1945 waren zelfs enkele leden van het OSS naar Vietnam gestuurd om de Vietminh te bewapenen en te trainen. Veel hadden deze contacten overigens niet voorgesteld. Voor de Amerikaanse regering bleef de Vietminh een onbeduidende beweging in een voor het verloop van de oorlog onbelangrijk gebied. De pogingen van Ho Chi Minh door Roosevelt erkend te worden als vertegenwoordiger van het Vietnamese volk, hadden dan ook niets opgeleverd.¹³

¹² R.E.M. Irving, *The First Indochina War. French and American policy, 1945-54* (Londen 1975) 15.

¹³ William J. Duiker, *U.S. containment policy and the conflict in Indochina* (Stanford 1994) 22-23.

Toch waren er Amerikaanse functionarissen die na de oorlog sympathiek stonden tegenover Ho Chi Minh en de Democratische Republiek Vietnam. Zo was de leider van de OSS-operaties in Indochina, Archimedes Patti, ervan overtuigd dat Ho Chi Minh in de eerste plaats de onafhankelijkheid van Vietnam nastreefde en tot bondgenoot van de Verenigde Staten kon worden gemaakt. In Washington pleitte het hoofd van de afdeling Zuidoost-Azië, Abbot Low Moffat, er verder voor de Vietnamezen te helpen bij hun pogingen de terugkeer van de Fransen te verhinderen. Ho Chi Minh probeerde zich eind 1945 en begin 1946 van verdere Amerikaanse steun te verzekeren door rechtstreeks aan president Truman 'a decisive step in support of our independence' te vragen. 'What we ask has been graciously granted to the Philippines. Like the Philippines our goal is full independence and full cooperation with the United States'.¹⁴ De brieven van Ho Chi Minh bleven echter onbeantwoord. Ondanks de opvattingen van personen als Patti en Moffat werd de Amerikaanse buitenlandse politiek na de oorlog bepaald door degenen die zich op Europa concentreerden en zij zagen het liefst de Europese mogelijkheden zich zo spoedig mogelijk herstellen. Indien dit in het Franse geval het herstel van het koloniale gezag in Indochina inhield, moest dit door de Verenigde Staten worden geaccepteerd. 'US has no thought of opposing the re-establishment of French control in Indochina and no official statement by US government has questioned even by implication French sovereignty over Indochina', zo luidde de uiteindelijke visie van het *State Department*.¹⁵

De Verenigde Staten namen hiermee afstand van Roosevelt's anti-koloniale opvattingen die gericht waren geweest op de introductie van *trusteeships* in de koloniale wereld. Hierbij speelden de ontwikkelingen in Europa en meer in het bijzonder de dreiging van de Sovjet Unie een cruciale rol. Al aan het einde van de Tweede Wereldoorlog was in Washington de angst voor de Sovjet Unie gegroeid en daarmee het besef dat de Europese koloniale

¹⁴ Bradley, 'Making revolutionary nationalism', 38-39.

¹⁵ Duiker, *U.S. Containment*, 36-38.

rijken in Azië voorlopig moesten worden gehandhaafd. ‘We have at present no interest in weakening or liquidating these empires or in championing schemes of international trusteeship which may provoke unrest and result in colonial disintegration, and may at the same time alienate us from the European states whose help we need to balance the Soviet power’, zo stond er in een uitgebreid rapport van het *Office of Strategic Services* over de naoorlogse wereld te lezen. Het werd aan het einde van de oorlog het uitgangspunt van de Amerikaanse politiek ten aanzien van het kolonialisme in Azië: gezien de situatie in Europa en de Russische dreiging aldaar mochten de Europeanen in hun koloniale rijken voorlopig hun gang gaan. Zij zouden echter wel kritisch gevolgd gaan worden. Zo werd op Amerikaans voorstel in artikel 73 van het Handvest van de Verenigde Naties vastgesteld dat het de taak van de koloniale mogendheden was in door hen bestuurde overzeese gebieden ‘self-government’ te ontwikkelen, ernstig rekening te houden met de ‘political aspirations of the peoples’ en ‘to assist them in the progressive development of their free political institutions’.¹⁶

De Verenigde Staten probeerden zich met andere woorden enerzijds nog steeds op te stellen als een anti-koloniale mogendheid die in principe sympathiek stond tegenover de wensen van nationalistische bewegingen, anderzijds wensten zij de koloniale mogendheden niet te verzwakken in verband met de sterke positie van de Sovjet Unie in Europa. Over het feit dat deze twee uitgangspunten met elkaar in strijd waren, maakten de meeste Amerikaanse beleidsmakers zich voorlopig weinig zorgen. De onafhankelijkheid van de Europese koloniën in Azië was meer iets voor de verre toekomst, terwijl de Russische dreiging in Europa een acuut probleem leek te zijn. De Verenigde Staten dachten met andere woorden voorlopig de Europese mogendheden te kunnen steunen - ook bij het herstel van hun positie

¹⁶ Robert J. McMahon, *Colonialism and cold war. The United States and the struggle for Indonesian independence, 1945-49* (Ithaca, N.Y 1981) 58-61; Wm. Roger Louis, *Imperialism at bay, 1941-1945. The United States and the decolonization of the British Empire* (Oxford en New York 1977) 27-47; Hess, *The United States' emergence*, 47-158.

in Azië - aangezien het tijdstip waarop de Europese koloniën in Azië onafhankelijk moesten worden, nog niet was aangebroken.

Aldus werden de Verenigde Staten een toeschouwer van de ontwikkelingen in Indochina, waar Frankrijk aanvankelijk tot overeenstemming leek te komen met Ho Chi Minh, maar uiteindelijk in november 1946 toch naar de wapens greep om zijn macht te kunnen herstellen. Het bombardement van de havenstad Haiphong door de Franse marine kostte duizenden burgers het leven en betekende de start van de eerste Indochinese oorlog. De gewelddadigheden in Indochina baarden de Verenigde Staten grote zorgen, maar een oplossing voor de problemen kon men in Washington niet aandragen. Minister van Buitenlandse Zaken George Marshall volstond met de suggestie aan Frankrijk de mogelijkheid van onderhandelen open te laten, maar wenste tevens zijn ogen niet te sluiten voor het feit dat Ho Chi Minh directe banden had met de communistische wereld: "It has direct communist connections and it should be obvious that we are not interested in seeing colonial empires and administrations supplanted by philosophy and political organizations emanating from and controlled by the Kremlin", aldus Marshall.¹⁷

De afwachtende houding die de Verenigde Staten in Azië voorlopig aannamen, stond in schril contrast met de Amerikaanse politiek ten aanzien van Europa. Zo hadden de onmacht van Groot-Britannië, de communistische opstand in Griekenland en de financiële problemen van de Turkse regering de Amerikaanse president Truman er definitief van overtuigd de Europese politiek van de Verenigde Staten een nieuwe basis te geven. Op 12 maart 1947 hield Truman in het Amerikaanse Congres een belangwekkende rede, waarbij hij een wereld schetste waarin vele landen er niet voor konden kiezen deel uit te maken van de 'vrije wereld'. Dit kwam omdat deze landen werden beheerst door een 'minderheid' die gebruik maakte van 'terreur en onderdrukking'. Het was duidelijk dat die minderheid een communistische was, geleid vanuit

¹⁷ Duiker, *U.S. containment*, 55.

Moskou. Hiertegenover stelde Truman een beleid, dat al snel containment-politiek zou worden genoemd en waarvan de zogeheten Trumandoctrine de basis vormde: 'I believe that it must be the policy of the United States to support free people who are resisting attempted subjugation by armed minorities or by outside pressures', aldus de president.

Aangezien de Amerikaanse ogen bij dit alles vooral gericht waren op Europa, werd mede gehoopt op een zo spoedig mogelijk herstel van de activiteiten van westerse ondernemingen in Zuidoost-Azië, hetgeen uiteraard ook de West-Europese economie ten goede zou komen.¹⁸ In dat kader was men in Washington in het voorjaar van 1947 ook hoopvol gestemd over de ontwikkelingen in Nederlands-Indië. Weliswaar had ook hier een revolutie plaatsgevonden en waren net zoals in Vietnam nationalistische leiders ertoe overgegaan een onafhankelijke staat te proclameren, de koloniale overheerser, in dit geval Nederland, leek bereid met de Indonesische leiders Soekarno, Hatta en Sjahrir zaken te doen. Een en ander leidde op 25 maart 1947 tot de ondertekening van het Akkoord van Linggadjati, waaraan Nederland en de Republiek Indonesië weliswaar een andere interpretatie gaven, maar dat voor de Amerikanen een geschenk uit de hemel was geweest. De overeenkomst, waarin Nederland de Republiek Indonesië 'de facto' erkende als het gezag voerende over Java en Sumatra en de Republiek instemde met de vorming van een Verenigde Staten van Indonesië, leek immers een gewapende confrontatie tussen Nederland en Indonesië te voorkomen, terwijl het zowel de Nederlandse belangen en invloed veilig stelde als recht deed aan de aspiraties van de Indonesische nationalisten. Het bericht over de ondertekening was in ieder geval door Marshall met 'profound pleasure' gelezen.¹⁹

De gang van zaken in Indonesië na 25 maart, zorgde in Washington vervolgens echter voor bezorgde blikken. De door de Amerikanen ongewenste Nederlands-Indonesische oorlog kwam namelijk ondanks het Akkoord van Linggadjati steeds dichterbij, vooral omdat Nederland vasthield aan een

¹⁸ McMahon, *Colonialism and Cold War*, 138-150.

¹⁹ Ibidem, 156 en 159.

ondergeschikte positie voor de Republiek Indonesië binnen de nog te vormen Verenigde Staten van Indonesië. Nederlandse diplomaten slaagden er hierbij in de Verenigde Staten te overtuigen van de juistheid van het Nederlandse standpunt. Toen Nederland in de nacht van 20 op 21 juli 1947 de oorlog tegen Indonesië daadwerkelijk ontketende, bleken de Verenigde Staten bereid Nederland in de Veiligheidsraad de hand boven het hoofd te houden. Het was *Secretary of State* Marshall persoonlijk die op 30 juli besloot dat de beste manier om een dreigende interventie van de Verenigde Naties in het conflict te voorkomen, het aanbieden van Amerikaanse bemiddeling aan beide partijen was. Nederland had geen keus dan deze bemiddeling te aanvaarden, hetgeen de geboorte betekende van de door de Verenigde Staten voorgezeten Commissie van Goede Diensten. Hiermee was een voor de Nederlandse positie gevaarlijke arbitrageprocedure, zoals overigens voorzien in het Akkoord van Linggadjati, voorkomen.²⁰

Zo waren de Verenigde Staten lange tijd slechts bezorgde toeschouwers geweest bij de revolutionaire ontwikkelingen in de koloniale wereld van Zuidoost-Azië, waarbij zij niet aarzelden de Europese machten de hand boven het hoofd te houden. Zoals zo velen in de westerse wereld waren zij verrast geweest door de gebeurtenissen en bleek het voor hen moeilijk het optreden van onder anderen Ho Chi Minh en Soekarno naar waarde in te schatten. Uiteindelijk bepaalde de angst voor de uitbreiding van de Russische invloed en macht in Europa het Amerikaanse beleid ten aanzien van de problemen in de Aziatische koloniale wereld. Voorop stond dat de Westeuropese economieën weer zo spoedig mogelijk op de been moesten worden geholpen en dat daarbij het herstel van de Europese bedrijvigheid in Zuidoost-Azië van groot belang was. Hoewel de Amerikanen het streven van de nationalistische bewegingen in de koloniale wereld niet openlijk wensten af te vallen, gaven zij de Europese mogendheden alle gelegenheid hun koloniale

²⁰ H.W. van den Doel, *Afscheid van Indië. De ondergang van het Nederlandse imperium in Azië* (Amsterdam 2000) 166-170.

rijken in Zuidoost-Azië te herstellen. De Russische dreiging in Europa leek immers urgent, terwijl het dekolonisatieproces in Azië nog wel even op zich kon laten wachten. Terwijl de Koude Oorlog met andere woorden in Europa reeds was uitgebroken, leken de conflicten in Zuidoost-Azië slechts een koloniaal karakter te hebben.

De Koude Oorlog bereikt Zuidoost-Azië

Ook Zuidoost-Azië zou echter betrokken worden bij de Koude Oorlog. De vraag wanneer dit exact gebeurde, is natuurlijk een kwestie van interpretatie, maar tijdgenoten zagen vooral de communistische opstand in het Britse Malakka als een teken aan de wand. Hier werden in het kleine plaatje Sungei Siput (in het noorden van Perak) in de vroege morgen van 16 juni 1948 op een tweetal plantages drie Britse opzichters in koele bloede om het leven gebracht. Deze moorden waren geen incident, maar vonden plaats in een onrustig Malakka, waarstakingen als protest tegen de als maar stijgende kosten van levensonderhoud en de lage lonen die er op de rubberplantages en in de tinmijnen werden uitbetaald, aan de orde van de dag waren. Vooral in 1947 werd als gevolg van deze situatie op omvangrijke schaal en in het bijzonder op de verschillende rubberplantages gestaakt. Honderdduizenden werkdagen gingen verloren, tot grote frustratie van de Britten die hun plantages na de Japanse bezetting weer in bedrijf probeerden te nemen.²¹

In Malakka was ook een communistische partij actief, de Malayan Communist Party (MCP). Veel hadden de Britten aanvankelijk niet van deze partij te vrezen, vooral omdat de secretaris-generaal van het Centraal Comité, Lai Tek, in werkelijkheid een Brits geheim agent was. Nadat de laatste echter door leden van de MCP als zodanig was ontmaskerd, veranderde de situatie.

²¹ Richard Stubbs, *Hearts and minds in guerrilla warfare. The Malayan emergency, 1948 1960* (Singapore 1989) 16-22; Michael R. Stenson, *Repression and revolt: the origins of the 1948 Communist insurrection in Malaya and Singapore* (Athens, Ohio 1969) 17-18.

De leiding van de partij kwam in handen van even onervaren als radicale jeugdige elementen onder aanvoering van de 26-jarige Chin Peng, terwijl de successen van de communisten in China, de economische problemen waarmee de Maleise bevolking te worstelen had, de regelmatige stakingsacties op de rubberplantages, en de berichten over een nieuwe anti-imperialistische politiek van de Cominform, in het Centraal Comité steeds meer stemmen deden opgaan een guerrillaoorlog tegen de Britten te beginnen. Nog voordat er echter een definitief besluit hiertoe was genomen, namen lokale communistische groepen het initiatief en begonnen zij met aanvallen op politieposten en Britse bezittingen. De MCP begon daarmee een strijd zonder dat zij daarvoor organisatorisch geheel gereed was. Haar optreden was voor de Britten evenwel dusdanig bedreigend dat *High Commissioner* Edward Gent onmiddellijk na de moorden in Sungei Siput voor Perak en Johor de noodtoestand uitriep. Twee dagen later, op 18 juni 1948, werd voor geheel Malakka deze toestand van kracht verklaard. Het was het begin van een jarenlange guerrilla oorlog, die de geschiedenis zou ingaan als de *Malayan Emergency*.²²

Vele Britten zagen achter het optreden van de Maleise communistische partij de hand van Moskou. Een voormalige Britse bestuursambtenaar in Malakka, Leonard Gammans, zou in 1948 in het Lagerhuis spreken van een 'widespread and long concocted plot to overthrow government in Malaya, [...] Moscow-inspired, Communist in origin' en 'part of a worldwide attack against Great Britain, of which another part is going on in Berlin at this moment'.²³ Dit was geen vergezochte gedachte in 1948, het jaar waarin in de maand februari in Calcutta een door communisten georganiseerde 'Conferentie van Jongeren en Studenten uit Zuidoost-Azië strijdend voor Vrijheid en Onafhankelijkheid' was gehouden, waar de doctrines van Zhdanov

²² Anthony Short, *The communist insurrection in Malaya, 1948-1960* (London 1975) 43-49, 93-94 en 141-143; Stubbs, *Hearts and minds*, 54-62 en 69-70.

²³ A.J. Stockwell, "'A widespread and long-concocted plot to overthrow government in Malaya?'" The origins of the Malayan emergency', in: R. Holland (red.), *Emergencies and disorder in the European empires after 1945* (Londen 1994) 66-88, aldaar 69-71.

en Zhukov openlijk waren bediscussieerd. De conferentie was besloten met een resolutie waarin de Verenigde Staten werden veroordeeld als de 'meest agressieve imperialistische macht ter wereld', terwijl uitsluitend de 'totale ondergang van het imperialisme' de Aziatische volkeren de vrijheid kon geven. Landen die zoals de Filippijnen en Birma via onderhandelingen zelfstandig waren geworden, waren dan ook in feite nog steeds koloniën.²⁴

Het was niet alleen de conferentie in Calcutta die deed vermoeden dat er sprake was van een communistisch complot. Zo had in maart 1948 de Stalinistische vleugel van de Birmese Communistische Partij - met de bedoeling radicale landbouwhervormingen door te voeren - besloten de wapens op te nemen tegen de regering van minister-president U Nu.²⁵ Ook in de Filippijnen was er sprake van verzet tegen de bestaande agrarische verhoudingen. Na de onafhankelijkheid hadden de *Hukbalahap* zelfs strijd tegen de regering gevoerd, waarbij ze vanaf mei 1948 ook gesteund werden door de lokale communistische partij.²⁶

In werkelijkheid hadden al deze gebeurtenissen echter weinig met elkaar te maken en waren de verschillende opstanden vooral een gevolg geweest van allerlei lokale problemen en ontwikkelingen.²⁷ In een wereld waarin de Truman-doctrine was afgekondigd, Zhdanov de wereld in twee onverzoenlijke kampen had verdeeld, in Tsjecho-Slowakije een communistische machtsgreep had plaatsgevonden en de Sovjet Unie de toegang tot West-Berlijn blokkeerde, leek de werkelijkheid er evenwel anders uit te zien. Zo rapporteerde de CIA in september 1948 aan president Truman dat de Sovjet Unie bezig was op effectieve wijze het koloniale vraagstuk uit te buiten 'giving active support through agitators, propaganda, and local

²⁴ Ruth T. McVey, *The Calcutta Conference and the South-East Asian Uprisings* (Ithaca 1958) passim.

²⁵ Nicholas Tarling, *Britain, Southeast Asia and the onset of the Cold War, 1945-1950* (Cambridge 1998) 274.

²⁶ Kerkvliet, *The Huk rebellion*, 174-188.

²⁷ McVey, *The Calcutta Conference*, passim

Communist parties to the nationalist movements throughout the colonial world'.²⁸

Ook in de Republiek Indonesië leek de Sovjet Unie haar macht te willen uitbreiden. Op 22 mei 1948 kwam de regering in Moskou althans met de jeugdige vertegenwoordiger van de Republiek Indonesië in Praag, Soeripno, overeen consulaire betrekkingen aan te knopen. De overeenkomst bracht de conservatieve Indonesische regering van Hatta, die uiteindelijk vooral hoopte op de steun van de Verenigde Staten in haar conflict met Nederland, in grote verlegenheid. Zij besloot Soeripno 'voor consultatie' naar Jogjakarta terug te roepen.²⁹ Op 11 augustus 1948 kwam de jeugdige communist met een Australische Catalina vanuit Sumatra op Java aan, waar hij per trein Jogjakarta bereikte, vergezeld van zijn 'secretaris' Soeparto, die echter niemand minder dan de communistische oudgediende Moeso bleek te zijn. De laatste had Indonesië in 1926 verlaten om in Moskou tevergeefs steun te zoeken voor de communistische opstanden op Java en Sumatra van die tijd. Vervolgens was hij gaan werken op het hoofdkantoor van de Comintern en was hij uitsluitend in 1935 in zijn vaderland terug geweest in een poging er een ondergrondse communistische partij te organiseren. De komst van Moeso werd op het Amerikaanse consulaat-generaal in Batavia met zorg gadegeslagen, zeker nadat de laatste had verklaard dat indien een oplossing van het Nederlands-Indonesische conflict zou uitblijven, binnen 'twee à drie maanden' de communisten de macht in Indonesië in handen zouden hebben: 'Moeso said any police action by Netherlands even if it destroys Republic would not defeat Communists since they would go underground and cause turmoil through islands', zo seinde de Amerikaanse consul-generaal Livengood aan Marshall. Het werd de Amerikanen langzaam maar zeker duidelijk dat de tijd waarin zij

²⁸ Gaddis, *We now know*, 159.

²⁹ Ann Swift, *The road to Madiun. The Indonesian communist uprising of 1948* (Ithaca 1989) 33-39.

de koloniale conflicten in Azië op hun beloop konden laten gaan, tot een einde kwam.³⁰

De Amerikaanse beleidsmakers in Washington werden voor wat betreft het Nederlands-Indonesisch conflict helemaal met de neus op de feiten gedrukt door de zogeheten Madioen-opstand in september 1948. Deze opstand was wellicht vooral een protest tegen de pogingen van de regering-Hatta het Indonesische leger te professionaliseren en in te krimpen, maar leden van de lokale Partai Komunis Indonesia (PKI) besloten op 18 september in Madioen een 'Volksfrontregering' te vormen. Moeso en andere PKI-leiders waren door deze gebeurtenissen zeer verrast, maar aarzelden niet om onmiddellijk naar de Oostjavaanse stad af te reizen, waar zij de gebeurtenissen afwachtten.³¹

De regering van de Republiek Indonesië besloot hard in te grijpen. Soekarno liet de befaamde Siliwangi-divisie naar Madioen oprukken, waar Moeso en de zijnen al snel niet opgewassen bleken te zijn tegen deze militaire overmacht. Zij besloten op 30 september de stad te verlaten om in de heuvels een guerrillastrijd te beginnen. Dit laatste bleek een heilloos plan, vooral omdat een vijandige of op zijn best neutrale plattelandsbevolking geen enkele steun aan de PKI-ers wenste te verlenen. Op 31 oktober zou Moeso tijdens een actie van het Indonesische leger omkomen. De communistische revolutie die de geschiedenis in zou gaan als de 'Madioen-opstand', was voorbij voordat zij goed en wel begonnen was.³²

De analyse die er van de gebeurtenissen in Washington werd gemaakt, was eenvoudig. Doordat Nederland zich bleef verzetten tegen de vorming van een onafhankelijk Indonesië, was de positie van de gematigde Republikeinse regering onder leiding van Hatta ondermijnd en had het communisme de kans gekregen zich van de Indonesische archipel meester te maken. Volgens

³⁰ Swift, *The road to Madiun*, 51-53; Consul-generaal Livengood aan secretary of state Marshall, 19 augustus en 17 september 1948, in: *Foreign Relations of the United States. Diplomatic papers (FRUS) 1948*, VI, 302-303 en 341-342.

³¹ Anthony Reid, *The Indonesian national revolution, 1945-1950* (Hawthorn, Vict. 1974) 141-142.

³² David Charles Anderson, 'The military aspects of the Madiun affair', *Indonesia* 21 (1976) 1-63, aldaar 31-53; Swift, *The road to Madiun*, 77-80.

Secretary of State Marshall bracht de Nederlandse politiek 'intentional or unintentional' de ondergang van de regering-Hatta naderbij en daarmee de komst van een communistisch bewind.³³ *Undersecretary of state* Robert A. Lovett maakte de Nederlandse minister van Buitenlandse Zaken Stikker tijdens een bezoek aan Washington duidelijk dat de regering-Hatta bij haar strijd tegen het communistische gevaar gesteund moest worden en dat Nederland moest inbinden: 'I pointed out that (...) we felt the Communist threat in Indonesia was both grave and immediate; that, in our opinion, the Communist threat could be met within the Republic only by Hatta since the intrusion of the Dutch in the Republic would, we believed, immediately polarize nationalism and Communism in a common front against Netherlands aggression'. De Amerikaanse regering waarschuwde Nederland het niet in zijn hoofd te halen militair tegen de Republiek Indonesië op te treden. Er moest daarentegen gestreefd worden naar een spoedige overeenkomst tussen Nederland en de in haar ogen gematigde nationalistische regering van Hatta.³⁴

Het mag geen verbazing wekken dat het neerslaan van de Madioen-opstand door de regering van de Republiek Indonesië in Washington een 'zeer goede indruk' maakte.³⁵ Dat Nederland ondanks de Amerikaanse waarschuwingen in december 1948 alsnog probeerde met militaire middelen het Indonesische conflict in zijn voordeel te beslechten, kon daarentegen in het geheel niet op sympathie rekenen. Op het *State Department* was men geschokt door het Nederlandse optreden, dat gericht was tegen een regering die bestond

³³ Secretary of State Marshall aan consulaat-generaal te Batavia, 31 augustus en 1 september 1948, in: *FRUS 1948*, VI, 312 en 314.

³⁴ Lovett, Memorandum of Conversation, 17 september 1948, in: *FRUS 1948*, VI, 345-347.

³⁵ Van Kleffens aan Stikker en Elink Schuurman, 6 oktober 1948, in: S.L. van der Wal, P.J. Drooglever en M.J.B. Schouten (red.), *Officiële bescheiden betreffende de Nederlands-Indonesische betrekkingen 1945-1950* (NIB) (20 dln.; 's-Gravenhage 1971-1996) XV, no. 170.

uit 'the ablest and most vital of the Indonesian leaders'.³⁶ Nog op de eerste dag van de oorlog, op 19 december, maakten daarom de Verenigde Staten samen met Australië het conflict aanhangig bij de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties, die voor een spoedzitting van het kerstreces werd teruggeroepen.³⁷ De Amerikaanse vertegenwoordiger in de Veiligheidsraad, Philip C. Jessup, diende een resolutie in, die - na enkele amenderingen - werd aangenomen en het onmiddellijke staken van de vijandelijkheden eiste, naast een dadelijk vrijlaten van de door de Nederlanders gevangen genomen Republikeinse regering. Verder zorgden de Amerikanen ervoor dat de tandeloze Commissie van Goede Diensten werd vervangen door een zogeheten *United Nations Commission for Indonesia*, die in het gebied zou optreden namens de Veiligheidsraad. Mede door deze Amerikaanse druk ging Nederland uiteindelijk akkoord met de vorming van een onafhankelijk Verenigde Staten van Indonesië. Natuurlijk speelde hierbij ook een rol dat Nederland binnen de Indonesische samenleving nauwelijks nog op enige steun kon rekenen en dat het Nederlandse leger een verloren strijd streed, maar zonder het optreden van de Verenigde Staten had Nederland ongetwijfeld nog langer proberen vast te houden aan het bezit van Indië.³⁸

De Verenigde Staten hadden in het Nederlands-Indonesische conflict zeker na de Madioen opstand de zijde van de Republiek Indonesië gekozen en daarmee Nederland uiteindelijk verlost van een probleem dat het zelf niet kon oplossen. De Amerikanen werden in Zuidoost-Azië ondertussen steeds nadrukkelijker geconfronteerd met een ander conflict dat in veel opzichten leek op het Indonesische vraagstuk: de strijd tussen Frankrijk en de Vietminh in Indochina.

Aangezien de militaire strijd voor de Fransen ongunstig verliep, probeerden ze na verloop van tijd tevens te zorgen voor een *contre-feu*

³⁶ Rusk aan Jessup, 23 december 1948, in: *FRUS 1948*, VI, 597-600; Lovett aan Amerikaanse ambassade te Moskou, 30 december 1948, in: *ibidem*, 613-616; Lovett aan diverse consulaten en ambassades, 31 december 1948, in: *ibidem*, 617-620.

³⁷ Lovett aan Jessup, 18 december 1948, in: *FRUS 1948*, VI, 577-578.

³⁸ Van den Doel, *Afscheid van Indië*, 290-317.

nationaliste door met gematigde nationalisten een alternatief voor Ho Chi Minh te creëren. Al snel werd hierbij alle hoop gevestigd op de voormalige keizer Bao Dai, die zich in 1946 in Hong Kong had gevestigd en daar een dubieuze reputatie van playboy had opgebouwd. Uiteindelijk werd na lang onderhandelen in juni 1948 op een Frans marineschip in de Baai van Ha Long een overeenkomst met Bao Dai gesloten waarin Frankrijk Vietnam de onafhankelijkheid binnen de *Union française* in het vooruitzicht stelde. In maart 1949 werd op het Élysée tussen de Franse president Vincent Auriol en Bao Dai een verdrag gesloten waarmee Vietnam inderdaad onafhankelijk werd, hoewel tevens werd bepaald dat het land een economische en monetaire unie met Laos en Cambodja moest aangaan, de Franse militaire bases zouden worden gehandhaafd en de buitenlandse betrekkingen zouden onder controle komen te staan van de *Haut Conseil de l'Union française*. Vietnam werd dan wel onafhankelijk, maar de financiën, de defensie en het buitenlands beleid bleven onder Franse controle. Dankzij de 'Bao Dai-oplossing' bleef Vietnam met andere woorden op informele wijze onderdeel van het Franse imperium.³⁹

Het was voor de Amerikaanse regering veel minder eenvoudig haar standpunt in het conflict in Indochina te bepalen, dan het was geweest met betrekking tot Indonesië. Enerzijds zag zij wel in dat er aan de wensen van de Vietnamese nationalisteng tegemoet moest worden gekomen, anderzijds wenste zij Frankrijk niet te verzwakken en wezen zij Ho Chi Minh vanwege zijn communistische sympathieën als mogelijke nationale leider af, hoewel ook werd beseft dat iedere poging zonder hem tot een oplossing van de problemen te komen weinig kans van slagen had. *Undersecretary of State* Lovett zag dan ook weinig in de 'Bao Dai-oplossing', omdat duidelijk was dat de keizer-playboy nauwelijks op steun van de bevolking behoefde te rekenen. Maar wat was het alternatief?

Toen op 31 augustus 1949 'staatshef' Bao Dai de regering in Washington vroeg de onafhankelijkheid van Vietnam onder zijn leiding te

³⁹ Brocheux en Hémery, *Indochine*, 351-355.

erkennen, bleef het van Amerikaanse kant akelig stil. Enerzijds waarschuwden ambtenaren op het *State Department* dat het 'Bao Dai-experiment' tot mislukken gedoemd was en was de CIA somber over de Franse kansen de Vietminh militair te verslaan, anderzijds had de 'val van China' geleid tot een grotere bezorgdheid over de opmars van het communisme in Azië. Toen eind 1949 duidelijk werd dat de nieuwe communistische regering in Peking van plan was de Vietminh actief te gaan steunen, viel uiteindelijk op voorstel van *secretary of state* Dean Acheson in februari 1950 de beslissing de regering van Bao Dai te erkennen en zo'n 15 miljoen dollar vrij te maken voor militaire steun aan de strijd in Indochina.⁴⁰

In 1950 kwam Zuidoost-Azië definitief in de greep van de Koude Oorlog, vooral vanwege de communistische machtsovername in China, waardoor er ook communistische troepen aan de noordgrens van Vietnam verschenen. Tegelijkertijd werd duidelijk dat de Franse Bao Dai-politiek op een mislukking was uitgelopen. De Vietminh, die een belangrijk deel van het platteland in zowel het noordelijk als het zuidelijk deel van het land onder controle had, trad in het algemeen niet alleen correct tegen de boerenbevolking op, zij nam ook allerlei maatregelen die tot doel hadden de levensomstandigheden van de boeren te verbeteren. Grond van Franse kolonisten werd onteigend, de rente op leningen verlaagd. Bao Dai kon ondertussen weinig voor de gewone Vietnamese bevolking betekenen, als hij überhaupt al in het land was. Het Norodom paleis in Saigon behielden de Franse autoriteiten voor zichzelf, zodat het staatshoofd een belangrijk deel van zijn tijd doorbracht met het zoeken naar vrouwelijk schoon aan de Côte d'Azur. Tijdens de conferentie tussen Frankrijk, Laos, Cambodja en Vietnam die in juni 1950 in Pau werd gehouden, bleek hoe de werkelijke verhoudingen waren toen de Franse regering weigerde ook maar een deel van haar financiële en economische macht aan de drie 'onafhankelijke' staten over te dragen.⁴¹

⁴⁰ Duiker, *U.S. Containment policy*, 61-98.

⁴¹ Anthony Clayton, *The wars of French decolonization* (London 1994) 50-54.

Half september begon vervolgens de Vietminh onder leiding van Giap een offensief dat het Franse leger vrijwel volledig uit het Chinees-Vietnamese grensgebied verdreef. Dit was niet alleen een psychologische klap voor de Fransen, maar ook een militair-strategische omdat de Vietminh nu zonder problemen Chinese wapenzendingen kon ontvangen en de weg naar Laos en de rest van Vietnam open lag. De weerzin tegen de oorlog in Frankrijk nam door dit alles alleen maar toe. Stakingen en andere protestacties tegen wapen- en troepentransporten waren aan de orde van de dag, terwijl er nauwelijks nog een dienstplichtige was die zich vrijwillig naar Indochina liet sturen, zodat de zo'n 145.000 man sterke Franse troepenmacht in het gebied vrijwel volledig uit beroepsmilitairen bestond. Dat de strijd werd voortgezet, had alles te maken met de Koude Oorlog, die met het uitbreken van de Korea Oorlog een nieuwe fase was ingegaan. De Vietminh werd nu zeker in Washington gezien als een onderdeel van een wereldwijd communistisch offensief en in toenemende mate werd het Franse militaire optreden in Indochina financieel en materieel ondersteund. De val van Indochina, zo stond er in een document van de National Security Council te lezen, zou zorgen voor 'the relatively swift alignment of the rest of Asia and thereafter of the Middle East to communism, thereby endangering the stability and security of Europe'.⁴² Amerikaanse militaire adviseurs spoorden de Fransen tot offensieve daden aan en om de Vietminh in Laos en Tonkin de voet dwars te zetten, werd in november 1953 het strategisch gelegen Noord-Vietnamese plaatsje Dien Bien Phu heroverd. De Franse regering dacht hiermee sterk te staan en stelde, nu ondertussen Stalin was overleden en de Korea Oorlog beëindigd, de Vietminh voor onderhandelingen te beginnen.

Deze onderhandelingen zouden inderdaad plaatsvinden, maar niet nadat het Franse leger in Dien Bien Phu begin mei een zware en beslissende nederlaag had geleden. Desondanks moest de Vietminh onder druk van de grote mogendheden tijdens de Conferentie van Genève accepteren dat zij

⁴² Duiker, *U.S. Containment*, 121.

slechts ten noorden van de 17° breedtegraad haar Democratische Republiek Vietnam definitief mocht vestigen. Wèl werd tevens afgesproken dat binnen twee jaar er in geheel Vietnam onder internationaal toezicht verkiezingen zouden worden gehouden, zodat de Vietminh dan via de stembus het aan de onderhandelingstafel verloren Zuid-Vietnam weer zou kunnen terugwinnen. Hoe dan ook: het Akkoord van Genève van juli 1954 betekende het definitieve einde van de Franse aanwezigheid in Zuidoost-Azië.⁴³

De invloed van de Koude Oorlog op het dekolonisatieproces in Azië

In de geschiedschrijving is men het er langzaam maar zeker wel over eens geworden dat verschillende ontwikkelingen het dekolonisatieproces in gang hebben gezet en het verloop ervan hebben bepaald. Hierbij is gewezen op de opkomst van nationalistische bewegingen in de koloniën, op de veranderende internationale verhoudingen, meer in het bijzonder op de opkomst van de ‘anti-koloniale’ Verenigde Staten en Sovjet Unie, en op ontwikkelingen in het moederland, waar sprake zou zijn van een politieke heroriëntatie waarbij in plaats van het behoud van koloniale bezittingen de opbouw van de welvaartsstaat centraal kwam te staan. Britse historici als Jack Gallagher en Robert Holland en hun Nederlandse collega H.L. Wesseling stelden hierbij dat de dekolonisatie het beste begrepen kon worden door de ontwikkelingen in het moederland, de kolonie en op het internationale vlak in onderling verband te bestuderen⁴⁴

Deze ‘driehoeksverhouding’ van factoren verklaart echter vooral waarom in diverse gevallen verschillende koloniën op uiteenlopende wijzen

⁴³ Clayton, *The Wars of French decolonization*, 54-74; Duiker, *U.S. containment policy*, 102-193; Lloyd C. Gardner, *Approaching Vietnam. From World War II through Dienbienphu, 1941-1954* (New York 1988) 102-314.

⁴⁴ J. Gallagher, *The decline, revival and fall of the British Empire* (Cambridge, 1982); R.F. Holland, *European decolonization, 1918-1981. An introductory survey* (Londen, 1985); H.L. Wesseling, *Indië verloren, rampspoed geboren. En andere opstellen over de geschiedenis van de Europese expansie* (Amsterdam 1988) 252-268.

onafhankelijk zijn geworden. Niet vergeten mag worden dat de belangrijkste *oorzaak* voor de dekolonisatie gezocht moet worden in de interne ontwikkelingen in de koloniale wereld. Het is essentieel zich hierbij te realiseren dat de koloniale staat een in wezen buitengewoon fragiele constructie was, waarbinnen een gering aantal Europeanen met relatief beperkte machtsmiddelen een omvangrijke inheemse bevolking overheerste. Zolang een koloniaal bestuur zich zoveel mogelijk onthield van een directe inmenging in de inheemse samenleving, ontstonden er weinig problemen. De economische en politieke ontwikkelingen in de twintigste eeuw zouden echter een einde maken aan deze 'rustige rust'. Zo ging de koloniale staat zich steeds meer bemoeien met het dagelijkse leven van de bevolking, waarbij een toenemend aantal ambtenaren over de koloniën uitzwermden om onder meer de landbouw en de gezondheidszorg te verbeteren, eenvoudig onderwijs te verzorgen en goedkope kredieten te verstrekken. Tegelijkertijd maakte de gewenste kapitalistische exploitatie van de natuurlijke rijkdommen van de archipel het noodzakelijk dat de koloniale staat zorgde voor veiligheid en voor een moderne infrastructuur. Door dit alles drong de koloniale staat steeds dieper in de inheemse samenleving door en werden steeds meer Aziaten zich bewust van het feit dat zij onderdeel waren van een koloniale maatschappelijke structuur. Er werden daarbij ook steeds meer Aziaten op westerse wijze geschoold om als ambtenaar in de koloniale staat of als werknemer in het westerse bedrijfsleven te kunnen werken. Deze Indonesiërs vormden een nieuwe elite in de inheemse maatschappij waarvoor echter in de traditionele koloniale verhoudingen geen plaats was ingeruimd.

De moderniserende gevolgen van de politiek maakten de samenleving met andere woorden steeds complexer en daarmee de koloniale orde steeds kwetsbaarder. De opkomst van de nationalistische beweging was slechts één van de veranderingen die in dit kader van belang waren. De modernisering van de koloniale samenleving maakte de koloniale orde instabiel, waarbij steeds meer Aziaten een stem wensten te hebben in het centrum van de macht, mede

omdat dat centrum in toenemende mate het leven van de Aziaten beïnvloedde. Uiteindelijk was de stabiliteit van de koloniale orde dusdanig aangetast dat er slechts weinig voor nodig was haar te laten ineensorten. In dit proces fungeerde de Tweede Wereldoorlog als katalysator, in Nederlands-Indië, Frans-Indochina en Brits-Indië. Vandaar dat de Europese imperia in Azië vrijwel gelijktijdig ten onder gingen. Dat de wijze waarop dit gebeurde per koloniaal rijk zo verschillend was, had echter andere oorzaken.

Een belangrijke factor om dit laatste te kunnen verklaren blijkt - zoals hierboven aangetoond - de Koude Oorlog te zijn. Het is immers opvallend hoe zeer de problemen waarmee Frankrijk in Indochina werden geconfronteerd, leken op de problemen waarmee de Nederlanders in Indonesië te kampen hadden. Ook het Franse beleid leek als twee druppels water op de Nederlandse politiek, hetgeen geen toeval was omdat de Nederlandse luitenant-gouverneur-generaal Van Mook zijn streven naar de vorming van een Verenigde Staten van Indonesië en een Nederlands-Indonesische Unie in detail had afgekeken van de Franse pogingen een *Fédération indochinoise* en een *Union française* te vormen. Toch moest Nederland reeds in 1949 afscheid van Indië nemen, na een verloren oorlog dat aan circa 2.500 Nederlanders het leven had gekost. Frankrijk hield het daarentegen tot 1954 vol, ten koste van zo'n 60.000 gesneuvelde militairen. Het verschil zat hem in de houding van de Verenigde Staten, die de situatie in Zuidoost-Azië uiteindelijk beoordeelden vanuit het perspectief van de Koude Oorlog. Verdiende de regering van de Republiek Indonesië na het neerslaan van de Madioen opstand alle steun, in Indochina werd Frankrijk gesteund in zijn strijd tegen de communist Ho Chi Minh. Het hield het dekolonisatieproces in Azië niet tegen - in die zin was de invloed van de Koude Oorlog op dit proces gering - maar zorgde in het geval van Frans-Indochina wel voor een langdurige oorlog met vele doden en alle verdere gevolgen van dien.